SAMARBEID MOT SVART ØKONOMI

Ungdom sitt møte med arbeids- og næringslivet

Rapport fra fokusgrupper
Gjennomført mai – juni 2022

Innholdsfortegnelse

1 Innledning

Side 4 Bakgrunn og formål
Side 5 Målgruppe

2 Funn

Side 7 Introduksjon
Side 8 Erfaringer og opplevelser
Side 9 Arbeidsforhold
Side 10 Sitater fra ungdommene selv
Side 13 Koronagenerasjonen

3 Oppsummering

Side 15 Ungdommenes forventninger
Side 18 Oppsummering

1

INNLEDNING

Denne rapporten viser resultater fra syv fokusgrupper, med den overordnede tematikken «ungdom sitt møte med arbeids- og næringslivet».

SAMARBEID MOT SVART ØKONOMI

Det er avholdt en rekke fokusgrupper med klasser som tidligere har hatt besøk av Spleiselaget. Målet har vært å forbedre måten Samarbeid mot svart økonomi* (SMSØ) jobber med seriøsitetsstyrkende tiltak i arbeids- og næringslivet på, og dette sammen med ungdom selv.

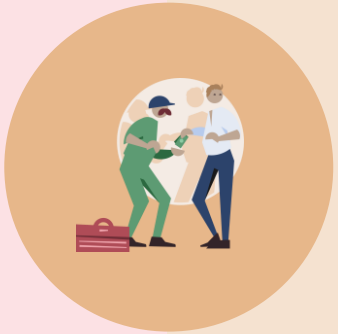

Formålet med fokusgruppene har vært å finne ut:

- Hvordan vi kan sikre at ungdom blir møtt på en god måte i arbeidslivet, enten de blir lønnstakere eller starter for seg selv
- Hvordan «burde det ha vært»
- Hva arbeidsgivere, systemer, fagforeninger, myndighetene, organisasjoner, skolen, universitetene og andre bør gjøre bedre eller annerledes

Utgangspunktet for SMSØ er at ordnede forhold vil være med å forebygge svart økonomi og useriøsitet. Det er viktig å lære fra erfaringene til ungdom som har hatt et møte med arbeids- og næringslivet, og lytte til hva både de og ungdom uten tidligere erfaring forventer og ønsker når de skal starte i jobb.

For å kunne forbedre dagens situasjon er vi avhengig av å ha med ungdom på laget. Vi må få svar på hva ungdom er opptatt av i sitt møte med arbeids- og næringslivet, og hva de eventuelt mangler eller trenger for fremtiden.

* Samarbeid mot svart økonomi består av LO, NHO, KS, YS, Unio, Virke og Skatteetaten. I tillegg deltar Arbeidstilsynet og andre interessenter i dette tiltaket.

Målgruppene i fokusgruppene har vært todelt:

- Ungdom som har tidligere erfaring fra arbeids- og næringslivet
- Ungdom som ikke har tidligere erfaring fra arbeids- og næringslivet

I møte med syv skoleklasser har vi pratet med ca. 100 elever. Klassene varierer mellom førsteårselever på videregående, elever som er ferdig med sitt andre år på en yrkesfaglig retning og avgangselever på sitt tredje år på videregående skole.

Flere elever var klare for å gå ut i lærlingetid i ulike bransjer, mens andre skulle videre på universitet, høyskole eller i sin første fulltidsjobb.

Av elevene vi pratet med var det en overvekt som allerede har hatt sin første jobb. Mange har også flere ulike jobber ved siden av skolen, og jobber i ulike yrker.

VG1

2 klasser
ca. 40 elever

VG2

4 klasser
ca. 45 elever

VG3

1 klasse
ca. 15 elever

Totalt har **ca. 100 elever** deltatt i fokusgruppene

2

FUNN

Overordnet viser funnene at de fleste ungdommer allerede har hatt et godt første møte med arbeids- og næringslivet. Samtidig melder flere om dårlige erfaringer.

SAMARBEID MOT SVART ØKONOMI

Introduksjon

Tidlig introduksjon til arbeidslivet

Mange ungdommer starter tidlig i arbeidslivet, flere allerede som 13-/14-åringer.

Forskjell på ungdom i by og distrikt

Ungdom i distrikt og i mindre byer starter i sin første jobb tidligere enn ungdom i storbyer.

Tenker ikke på arbeidserfaring

Ungdom tenker ikke særlig på at de må få arbeidserfaring når de søker sin første jobb, de ønsker primært å tjene penger. Dette gjelder særlig for de yngste i målgruppen, og fokuset endres til dels med alderen.

Bekjentskap er viktig for å få sin første jobb

Veldig mange unge får sin første jobb gjennom familie, venner og andre bekjente.

Erfaringer og opplevelser

+ Ungdom som går yrkesfaglig retning på videregående får relevant og god erfaring gjennom praksisopphold, og flere bruker dette som en mulighet for fast lærlingplass eller videre jobb.

+ Gode kolleger og et godt arbeidsmiljø er svært viktig for ungdommenes trivsel og utholdenhet i jobb.

+ Noen ungdommer oppgir at de føler sterk medbestemmelse når de er på jobb, og påpeker at de får lov til å komme med innspill som påvirker arbeidsplassen og deres egen arbeidshverdag.

+ Av de som har vært på jobbintervju, synes flesteparten at det var greit. Ungdommene opplever en del stress i forkant, men sitter likevel igjen med en god opplevelse.

+ Ungdom vil gjerne ha mye og god informasjon før oppstart i jobben sin, slik at de vet hva som venter dem i stillingen de skal jobbe i.

- De aller fleste med arbeidserfaring har ikke et forhold til egen kontrakt. For mange er det bare et dokument som de må signere før oppstart, og flere oppgir dessuten at de heller ikke har kontrakt.

- Enkelte oppgir tilfeller hvor de selv etterspør kontrakt flere ganger, men så får de det ikke. Inntrykket deres er at arbeidsgiver ikke anser det som viktig, og da gir de opp og jobber heller uten kontrakt.

- Det å jobbe for familie eller venner er med på å heve terskelen for å be om arbeidskontrakt, riktige arbeidsrutiner og arbeidstider.

- Flere oppgir at de jobber lange vakter (6-10 timer) uten toalett- eller matpauser.

- En stor andel av ungdommene sier at de ikke føler de kan si nei hvis sjefen ringer og spør om de kan komme ekstra på jobb, selv om de egentlig ikke kan eller har lyst.

Arbeidsforhold

En stor andel **opplever å bli tatt godt imot av virksomheten**. Dette, kombinert med godt arbeidsmiljø og gode kolleger er med på å veie opp for kjipe oppgaver og dårlige arbeidsforhold.

Noen ungdommer har hatt **gjennomgang av både arbeidsoppgaver og arbeidsforhold** med sjef og leder før de starter, og de opplever dette som svært positivt og nødvendig for å forstå innholdet.

Flesteparten synes det er vanskelig å ta kontakt med sin egen leder eller sjef, og ser heller ikke behovet for det, og **holder derfor dialogen med kollegene** de jobber sammen med på vaktene deres.

Særlig ungdom i restaurant- og serveringsbransjen forteller at de føler seg utnyttet på jobb. Selv tror de at dette skjer fordi de er unge og ikke vet bedre.

En del av ungdommene som jobber i serveringsbransjen oppgir at de blir tvunget til å skjenke, servere og selge alkoholholdig drikkevare, selv om de er under 18 år. Når de spør hvorfor, så får de til svar at ingen andre kan gjøre det og at de bare må gjøre det.

Et par av ungdommene er utsatt for særlig dårlige opplevelser. Eksempelvis oppgir en at hun alltid fikk fastlønn uansett om hun jobbet 1 time eller 6 timer på et serveringssted. Ofte kunne hun være ferdig i totiden på natten, selv om hun hadde skole dagen etter.

Altfor mange av ungdommene oppgir at **de sjeldent har pauser gjennom arbeidsdagen sin**. Mange jobber lange vakter, og selv om de er under 18 år så er det flere som forteller at de heller ikke får matpause på jobb. Flere oppgir at de ofte jobber hektiske vakter med lite bemanning og mye ansvar lagt på seg.

Mange opplyser om at **de ikke får arbeidskontrakter**, og at de får beskjed om at virksomheten heller ikke gir betalt opplæring.

> Jeg har opplevd dårlig kommunikasjon mellom sjefen og hun som hadde meg på opplæring. Hun skulle vise meg kassen og lot meg prøve selv, og det gikk fint. Men så fortalte jeg sjefen at jeg hadde stått i kassen, og da kjeftet han og sa at jeg ikke skulle det. Jeg synes det var litt ekkelt at sjefen sa det den sa, men jeg fikk vite fra et familiemedlem at sjefen kunne være litt rappkjeftig.
>
> **Jente, 1. klasse på videregående**

Sitater fra ungdommene selv

Jeg spør i alle fall ikke sjefen, fordi jeg er redd for å få kjeft. Jeg går derfor og prater med de andre jeg jobber med.

Jente, 3. klasse på videregående

Noen ganger føler jeg at arbeidsgiver og sjefen spiller veldig på våre følelser. Hvis arbeidsgiver er sykemeldt ber de meg om å steppe inn hver dag, så kan jeg ikke si nei. Jeg sa ofte ja til jobb fordi jeg ikke turte å si nei, men gruet meg til vakten deretter.

Jente, 2. klasse på videregående

Jeg jobber ofte 10-timers vakter uten pause fordi det ikke passer seg med alt jeg må gjøre i løpet av en dag. Har betalt lunsj da.

Jente, 2. klasse på videregående

Endte opp med å si opp jobben fordi skiftlederne ikke var snille, og man fikk ikke tid til å prate om noe annet enn utelukkende jobb. Dette er viktig for meg. I tillegg var det for mye vasking og ingen andre hjalp til.

Gutt, 1. klasse på videregående

Jeg skulle ønske at man som ungdom fikk litt mer hjelp fra ledere og sjefer. De burde være mer aktive i kommunikasjonen med oss. De prioriterer ikke å svare oss, og det gjør at vi føler oss oversett. De svarer liksom kun når de trenger det.

Gutt, 1. klasse på videregående

Det ble tatt lite hensyn til at vi som jobbet der var under 18 år, så når jeg ble fortalt at jeg skulle servere alkohol så måtte jeg bare gjøre det.

Jente, 2. klasse på videregående

Sitater fra ungdommene selv

Det er god struktur på jobben, og det er de som jobber tidligere vakter som legger til rette for at ting blir lagt opp bra.

Jente, 1. klasse på videregående

Jeg synes det var bra opplegg. Det var ryddig med lønn og arbeidsforhold.

Gutt, 1. klasse på videregående

Jeg synes søknadsprosessene er krevende når alle krever at jeg skal være over 18 år.

Gutt, 1. klasse på videregående

Jeg var litt sjenert i starten, men fikk likevel god opplæring og de ansatte tok meg godt imot.

Jente, 2. klasse på videregående

Jeg opplevde at virksomheten fulgte meg ganske tett på, særlig siden jeg var såpass ung.

Gutt, 2. klasse på videregående

Det er skuffende når virksomheter ikke tar kontakt etter at man har søkt jobb. Vil heller vite at jeg ikke får en jobb, enn å sitte mange måneder å ha falske forhåpninger.

Gutt, 2. klasse på videregående

Sitater fra ungdommene selv

Jeg spurte selv etter opplæring på min nåværende arbeidsplass, men da fikk jeg beskjed om at jeg måtte høre med de andre rundt meg.

Jente, 2. klasse på videregående

Jeg kunne alle arbeidsoppgaver, men endte med å gjøre arbeidsoppgaver som var over min stilling. Fikk ikke ekstra betalt for å gjøre dobbelt opp med oppgaver, selv om jeg ble utslitt.

Gutt, 2. klasse på videregående

Jeg hadde en gjennomgang av kontrakten min med sjefen før jeg signerte, og da fikk jeg vite hva jeg skulle jobbe med, arbeidsforhold, lønn og sånt.

Gutt, 2. klasse på videregående

Bedriften jeg jobbet i ønsket å spare penger og satte konsekvent opp for få folk på jobb, så det var stressende.

Jente, 1. klasse på videregående

Det er veldig viktig for meg å bli tatt godt vare på. At jeg har kolleger som bryr seg og hjelper meg i begynnelsen.

Gutt, 1. klasse på videregående

Jeg skulle ønske jeg hadde et møte med sjefen før jeg startet slik at jeg visste hva jeg skulle gjøre. Jeg tok jobben for å lære mer om faget, men endte opp med helt andre oppgaver og ble i tillegg underbetalt.

Gutt, 2. klasse på videregående

Koronagenerasjonen

Dagens skoleelever har de siste årene vært utsatt for andre rammer på skolen i forbindelse med koronapandemien. Elever på yrkesfaglig studieretning har blant annet vært vant til å ikke få møte opp i praksisplassene sine selv ved enkel/lett sykdom (f.eks. litt hosting), og et par av lærerne forklarer at dette også har påvirket deres forhold til varsling ved sykdom og fravær på jobb. Terskelen for å være fraværende er lavere, og ungdommene er ikke like konsekvent på å melde fra om sykdom.

Elevene sier selv at de blant annet er vant til å kun måtte sende en SMS for å varsle om sykdom. De anser ikke dette som et problem, og tenker derfor at det er slik man gjør det i arbeidslivet.

En av lærerne mener at dette vil gi elevene en aha-opplevelse når de skal ut i arbeidslivet, nettopp fordi kravene til både varsling og det å stille opp på jobb er annerledes enn de er vant til.

> Det er ikke alle som er klar over at det er vanlig å ringe for å varsle om sykdom, slik at sjefen faktisk vet at du er ordentlig syk. De er vant til helt andre rammer enn oss, og de kommer til å gå på et par smeller sånn sett i arbeidslivet. Kravene blir plutselig strengere enn på skolen.
>
> **Lærer til 2. klasse-elever**

3

OPPSUMMERING

I dette kapitlet legges ungdommens forventninger til både seg selv, arbeidsgiver, skolen og offentlige myndigheter frem, i tillegg til en oppsummering av rapporten.

SAMARBEID MOT SVART ØKONOMI

Ungdommens forventninger

Ungdom forventer en del av både seg selv, arbeidsgiver og skolen i forbindelse med å skulle gå ut i arbeids- og næringslivet. Forventningene er sammensatt av elevenes ønsker og håp for et bedre første møte med arbeids- og næringslivet.

> Tenåringer må bli mer forberedt på hva de kan forvente i arbeidslivet. Vi får det fra 10.klasse og oppover, og det er for sent. Mange av oss har allerede vært i sin første jobb da. Vi må derfor lære om arbeidstid, HMS og rettigheter allerede på barne- og ungdomsskolen.
>
> **Jente, 2. klasse på videregående**

Forventninger til arbeidsgiver og arbeidsplassen

Det er sjefens/lederens ansvar å stille med arbeidskontrakt som både viser arbeidsoppgaver, arbeidstid og lønn.

At sjefen/leder har god struktur med tanke på arbeidslister, lønn, jevnlig kontakt, opplæring m.m.

Leder og kolleger må ha god tålmodighet med nyansatte.

At det er godt arbeidsmiljø på arbeidsplassen.

At sjef og leder tar mer hensyn til alderen og passer på å ikke presse ungdom for mye.

Forventninger til skolen og lærerne

Lærerne må ta initiativ til å lære elevene å skrive gode jobbsøknader og CV-er på skolen.

Lærerne må ta initiativ til å lære elevene om hvilke rettigheter man har i arbeidslivet, eksempelvis minstelønn, tariff, tillegg, arbeidstid o.l.

Elevene vil lære mer om skatt og forskjell på tabelltrekk, skattekort og andre relevante temaer på skolen.

Elevene ønsker å lære mer om hvordan en arbeidskontrakt ser ut, hva de ulike delene i den betyr og hva man kan forvente av å ha en kontrakt på skolen.

Skolen må ta ansvar for å kalle inn aktuelle organisasjoner for å holde foredrag om ulike tema.

Lærerne på skolene må være mer behjelpelig med HMS, rettigheter, jobbsøking osv.

Ungdommens forventninger

Ungdom forventer en del av både seg selv, arbeidsgiver og skolen i forbindelse med å skulle gå ut i arbeids- og næringslivet. Forventningene er sammensatt av elevenes ønsker og håp for et bedre første møte med arbeids- og næringslivet.

Forventninger til seg selv

Ungdommen mener selv at de har et ansvar for å innfri arbeidsgivers forventninger omkring arbeidstid, arbeidsoppgaver og kommunikasjon fra deres side (f.eks. ved sykdom).

De fleste forventer også at de har et ansvar for å være med å sikre et godt arbeidsmiljø, og inkludere seg selv og andre i det sosiale på jobb.

Mange av ungdommene påpeker også at det er deres ansvar å si fra hvis de ikke forstår eller har behov for mer opplæring, men da forventer de også å bli møtt med forståelse av arbeidsgiver.

Ungdommens forventninger

Ungdommene har ikke direkte kommet med forventninger til offentlige myndigheter. I stedet forventer de at skolene og lærerne kaller inn aktuelle organisasjoner for å lære de mer om arbeidskontrakter, tariff, arbeidsforhold, rettigheter, skatt med mer. Slike ønsker og forventninger kan med andre ord sees på som forventninger rettet mot offentlige myndigheter.

Forventninger til offentlige myndigheter

Som oftest er det svært engasjerte lærere som tar initiativ til å få offentlige organisasjoner til å komme på skolen og holde foredrag om gitte tema (eksempel: Spleiselaget). Selv om dette er svært positivt, bør det heller være slik at offentlige myndigheter forventes å gi et tilbud til hver enkelt skole og skoleklasse. Kun på den måten sikrer man at alle får tilbud om samme opplæring og informasjon.

Dette støttes også av noen av lærerne. De mener selv at kravene for å få offentlige myndigheter på besøk er for høye, og at dette øker terskelen for å invitere på besøk.

> “ Hadde offentlige myndigheter tilbudt skolene og elevene opplæring, ville det vært annerledes. ”

Lærer til 2. klasse-elever

Oppsummering

Ungdommen vi har pratet med i fokusgruppene har mye og ulik erfaring med arbeids- og næringslivet.

En god del av de har hatt et trygt og godt første møte med arbeidslivet, og dette er veldig bra. Mange har allerede vært i sin første, andre og tredje jobb – gjerne flere samtidig også. Likevel er det urovekkende at så mange av de unge skildrer dårlige erfaringer. Særlig gjelder dette ungdom som jobber i restaurant- og serveringsbransjen – en bransje som også ofte ansetter yngre arbeidstakere.

I en av skoleklassene vi pratet med, hadde elevene akkurat hatt en halv dags opplæring i tariffavtaler og arbeidstid. Denne opplæringen bidro til at flere innså at de hadde hatt veldig dårlige forhold på arbeidsplassen sin, som de videre skildret til oss. Selv sa de at dette var viktig og riktig læring, men at de skulle ønske at de fikk det tidligere og at de hadde mer av det gjennom alle årene på skolen. Det å få tilbud om det kun en måned før de er ferdig med videregående skole, er altfor sent ifølge dem selv.

Ungdom bør heller ikke være nødt til å vente til mot slutten av videregående skole før de lærer om sine rettigheter. De bør bli introdusert for dette tidlig, men hvor tidlig vil variere ut fra behov i hver landsdel. Ungdom i distriktet starter tidligere i jobb enn ungdom i storby, og har kanskje behov for opplæring allerede mot slutten av barneskolen.

Som nevnt bør uansett offentlige myndigheter tilby en form for opplæring som gjelder for alle, uavhengig av lærernes eget engasjement for tematikken. Dette er noe som må jobbes videre med.

Det vi uansett kan si med sikkerhet er at vi er nødt til å sikre at ungdom blir møtt på en trygg og god måte i arbeids- og næringslivet. Hvordan vi gjør det gjenstår å finne ut, men denne rapporten danner et godt grunnlag for videre arbeid.

SAMARBEID MOT SVART ØKONOMI

Gjennomføring av fokusgrupper og utarbeidelse av rapport:
Katrine Mariell Karlsen / Skatteetaten

Spørsmål om rapporten kan sendes til
post@samarbeidmotsvartokonomi.no